KONZERVATORSKI ELABORAT ZA ARHEOLOŠKI LOKALITET MURTER-*COLENTUM*

OPĆI PODACI

PREDMET:

Konzervatorski elaborat za arheološki lokalitet Murter-*Colentum*

NARUČITELJ: Općina Murter – Kornati

IZVRŠITELJI:

mr. sci. Željko Krnčević, dipl. arh.

Toni Brajković, dipl. arh.

SADRŽAJ

A) NASELJE MURTER UNUTAR POVIJESNOG KONTEKSTA PRAPOVIJESTI I ANTIKE

B) POVIJESNO-ARHEOLOŠKA EVALUACIJA KOLENTUMA

C) KOLENTUM – POVIJESNI URBANIZAM

D) SMJERNICE I CILJEVI

E) MJERE ZAŠTITE S TEHNIČKIM OPISOM

F REFERENTNA LITERATURA

A) NASELJE MURTER UNUTAR POVIJESNOG KONTEKSTA PRAPOVIJESTI I ANTIKE

Murter *(sl.1)* u povijesnim spisima prvi spominje rimski političar, prirodoslovac, povijesničar i pisac iz 1. stoljeća – Plinije Stariji. U svom opsežnom enciklopedijskom priručniku *Naturalis historia* piše da je otok Kolent trideset milja udaljen od kolonije Jader (Zadra). I egipatski Grk – Klaudije Ptolemej, matematičar, astronom i geograf iz 2. stoljeća, u djelu Geografska uputa napisanom na temelju izgubljene knjige Marina Tirskog, navodi mjesto Kolent s pripadajućim zemljopisnim koordinatama, dok ga Anonimni Ravenjanin spominje možda pod iskrivljenim nazivom *Celent*.

Sl. 1 Topografska karta Murtera i okolice

Liburnsko naselje na mjestu današnjeg naselja Murter zasigurno je predrimskog, možda čak i predliburnskog postanja na što upućuje sufiks njegova imena. Smješteno je na izuzetno zaštićenom položaju na sjevernoj strani istoimenog otoka, na vrhu poluotoka Gradine. Ime

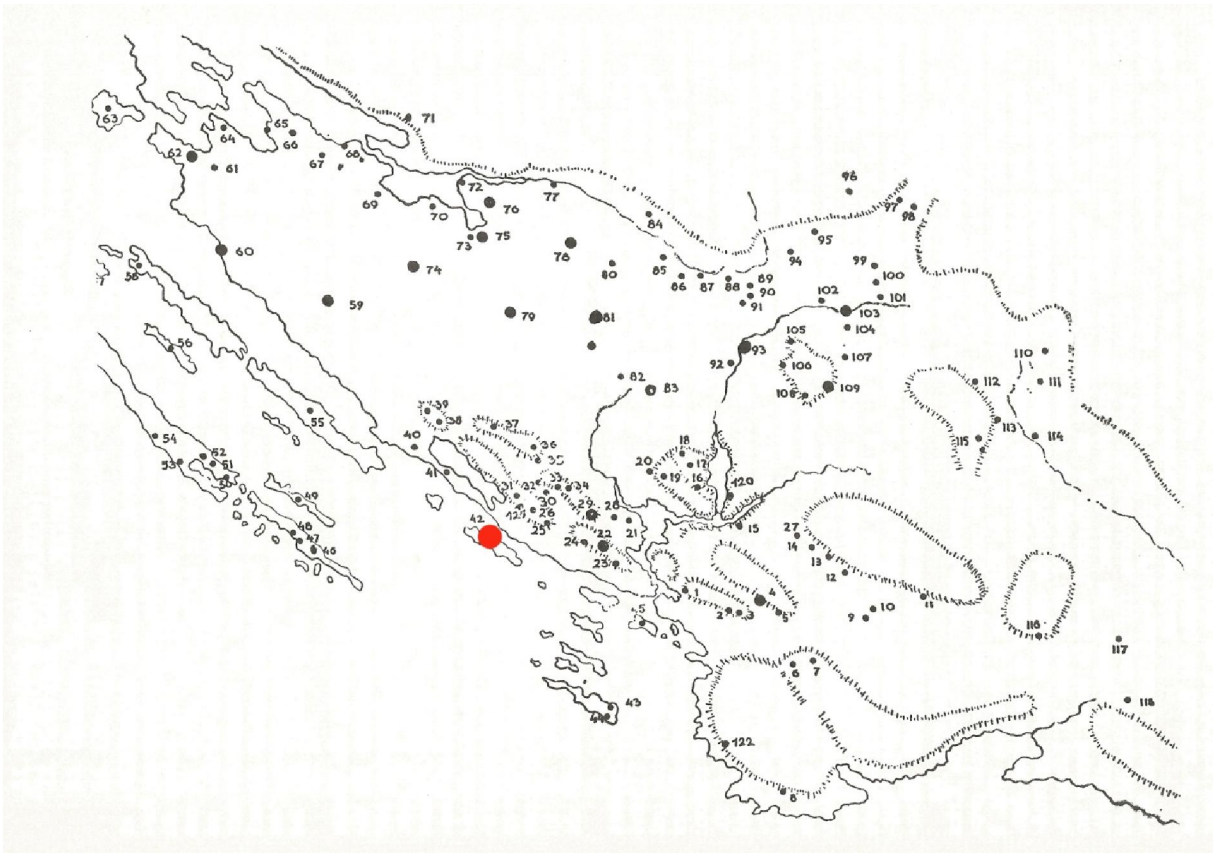
Gradina je ojkonimik dobiven po utvrđenom prapovijesnom naselju na vrhu brda s najvišom točkom od 62,6 metara. Perimetar prapovijesnog naselja prati obrambene suhozidne bedeme, a konfiguracija terena uvjetuje urbani prapovijesni arhitektonski sklop koji se vjerojatno terasasto spuštao na sve strane brda. *Colentum (sl. 2)* je bio u prirodnom suodnosu s Kornatskim i zadarskim otočjem i upućen ponajprije na more i morske djelatnosti, a zbog geografskog položaja južne granice Liburnije imao je i posebno značenje. Njegovo zaleđe čini Vransko jezero s okolicom koja krije najveću koncentraciju prapovijesnih gradina u Liburniji među kojima se nalaze i veliki i značajni centri *(sl. 3)*.

Sl. 2 Satelitski snimak Kolentuma s naznačenim fazama prapovijesnog (bijelo) i rimskog (žuto) naselja utvrđenim dosadašnjim arheološkim istraživanjima

Prapovijesni *Colentum* zasigurno je imao luku (vjerojatno po jednu u uvalama Zdrače i Hramina) i pomorske veze s obližnjim otocima s kojima je bio ekonomski vezan isto kao i s poljima na kopnu. Naime Liburni su *(sl. 4)*, možemo bez zadrške reći, bili narod s mora i okrenut ponajprije moru preko kojeg su baveći se trgovinom uspostavljali veze i osnivali gradove i na zapadnoj obali Jadrana te razvili poseban oblik aristokracije čije se bogatstvo i moć temeljilo gotovo isključivo na prekomorskoj razmjeni. Zahvaljujući tome, rano uspostavljeni kontakti s Rimljanima, vidljivi u arheološkom materijalu prije svega kroz način

i sustav plačanja *aes rude – aes signatum* i *aes grave*, bili su ključni u njihovu odnosu prema inkorporaciji u okvire Rimskog carstva. Taj proces je protekao mirno, bez otpora, gotovo prirodno, za razliku od njihovih prvih susjeda – naroda Delmata koji pružaju dugotrajan otpor neumoljivoj rimskoj sili. To vrijeme prijelaza era i doba *pax Romana* važno je za liburnski Kolent koji se u mirnodobskim uvjetima širi i doživljava vrhunac blagostanja i razvoja što se vidi na osnovu brojne arheološke građe.

Sl. 3 Karta rasprostranjenosti prapovijesnih gradina u odnosu na liburnski Kolent

Prapovijesni Kolent doživljava preobrazbu, dolazi do primjene novih tehnika i načina gradnje, upotrebljavaju se i novi materijali. Sjeverni dio prapovijesnog bedema je ojačan žbukom, naselje na brdu je i dalje aktivno, no raster grada se širi i prema uvali Hramina duž koje niču najveća i najvelebnija zdanja – privatne urbane vile s termalnim sklopovima, mozaičkim podovima i sustavom podnog grijanja. Problem pitke vode je riješen izgradnjom niza cisterni koje je vjerojatno imala svaka kuća. Luksuz i otmjenost života se ogleda u uvoznom kuhinjskom posuđu, pronađenim zidnim freskama, kao i obilju ukrasnih predmeta i skulptura. Osim stambenog sklopa, obalni dio okrenut prema otocima Tegini i dva Vinika mjesto je smještaja objekta IV čiji dijelovi danas u moru kriju ostatke vjerojatno manjeg pristaništa i vivarija kakvih nalazimo na mnogo mjesta unutar kornatskog arhipelaga. Naime,

Sl. 4 Karta liburnskog teritorija oko 5. stoljeća pr. Kr. i smještaj Kolenta unutar njega

osim nadasve poznatog liburnskog maslinovog ulja i vune, riba je bila još jedan proizvod koji se na razvedenoj istočnojadranskoj obali uvelike eksploatirao. Osim samog uzgoja i prodaje primarnog proizvoda, od ribe su se, a to pouzdano znamo, unutar većih proizvodnih pogona radili i nusproizvodi za prodaju. Pa iako nadaleko poznat antički začin spravljen od ribe –

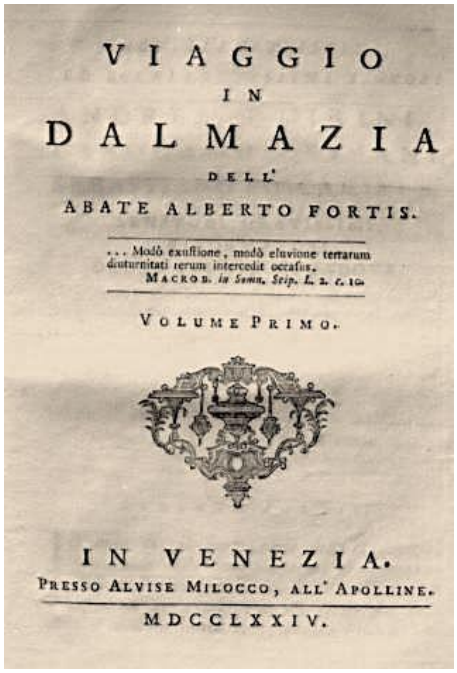
garum ne potječe iz jadranskog bazena ne smijemo isključiti mogućnost da se i on proizvodio unutar murterskog arhipelaga. Na Murteru možemo pretpostaviti i manje kalafatske pogone koji su sljedeći tradiciju proizvodnje domaćeg manjeg i vrlo pokretnog broda – liburnike vjerojatno postojali što svjedoči i do danas neprekinuta tradicija brodogradnje. Naime liburnika je poradi svojih iznimnih manevarskih sposobnosti bila uvrštena u sastav rimske vojne flote nakon što se pokazala izuzetno zahvalnom tijekom bitke kod Akcija. Brodovi domaćih Kolentina zasigurno su plovili liburnskim morem (zadarsko i kvarnersko otočje), te vjerojatno do grčkih kolonija unutar splitskog akvatorija. Trgovina je bila obostrana i posrednička, a mnoštvo malih lučica na Olibu, Silbi, Pašmanu, Ugljanu, Kornatu, Dugom otoku, Zatonu, Sukošanu, itd. krije ostatke arheološkog materijala s istočnog Sredozemlja, sjeverne Afrike i Italije. Krovni crijep i fino stolno posuđe sjevernoitalskih radionica, rodske amfore, sjevernoafrička keramika i kružni rotacijski ručni žrvnjevi samo su dio uvozne robe koja je brodskom trgovinom stizala u ovaj dio Mediterana.

Rimskodobni Colentum vjerojatno se proširio i na susjednu uvalu Zdrače u čijem podmorju nalazimo ostataka tadašnje arhitekture, vjerojatno i javne i privatne.

B) POVIJESNO-ARHEOLOŠKA EVALUACIJA KOLENTUMA

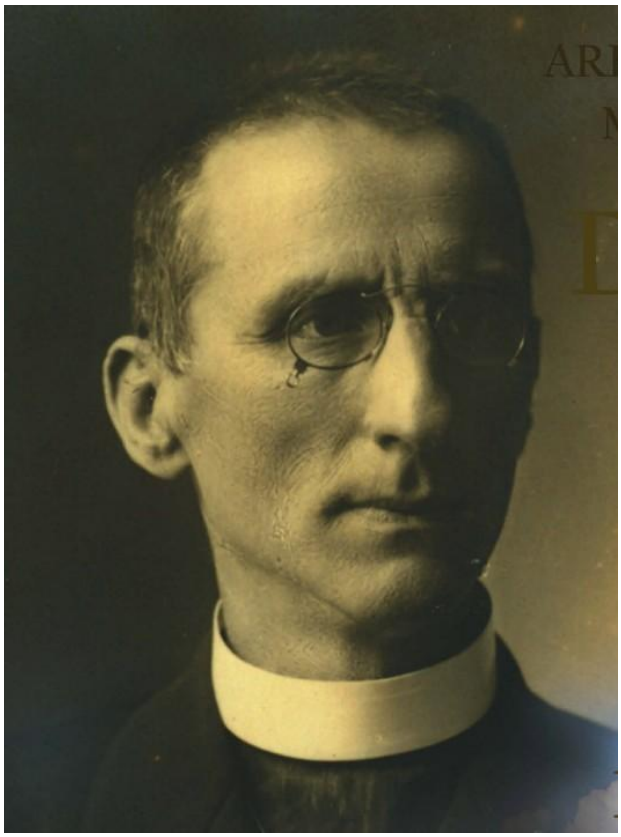
Zanimanje za antiku i baštinu Rimskoga carstva nakon dugih stoljeća srednjeg vijeka oživljava početkom renesanse koja to vrijeme kao doba prosperiteta i vrhunca umjetnosti svake vrste idealizira i traži svoje korijene u njoj. Obrazovano i bogato plemstvo proučava i sakuplja rimskodobne ostatke, posebno epigrafske spomenike i skulptorska dijela te se stvaraju prve privatne kolekcije koje se popisuju, a pojedini predmeti se nerijetko i razmjenjuju ili ustupaju. I naši humanisti poput Jurja Šižgorića, Dinka Zavorovića te Ivana Lučića (po majci Divnića) pišući među ostalim i o Murteru i njegovoj antičkoj ostavštini spominju natpisne spomenike, skulpture, numizmatiku, dijelove profane i sepulkralne arhitekture nerijetko kao mjesto nalaza navodeći Srimac – naziv koji se sve do sredine 18. stoljeća upotrebljavao za Murter.

Tijekom 18. i 19. stoljeća o Murteru pišu talijanski opat i putopisac Alberto Fortis *(sl. 5)* te šibenski povjesničar i kroničar Vicenzo Miagostovich. Na temelju njihovih navoda zaključujemo kako domaći težaci pri krčenju i obradi zemlje redovito nalaze svakovrsne predmete iz rimskog vremena koje vjerojatno čuvaju po kućama, ali isto tako te rukotvorine nalaze svoj put i do drugih dalmatinskih gradova.

VIAGGIO
IN
DALMAZIA
DELL'
ABATE ALBERTO FORTIS.
... Modò exuflione, modò eluvione tertarum
disturnitati rerum intercedit occasus.
MACROB. in Somn. Scip. L. 2. c. 10.
VOLUME PRIMO.
IN VENEZIA.
PRESSO ALVISE MILOCCO, ALL' APOLLINE.
MDCCLXXIV.

Sl. 5 Naslovnica Fortisove knjige u kojoj se spominje kulturna baština Kolenta

Sve to potaklo je Luku Jelića *(sl. 6)* da započne arheološka istraživanja u Murteru koja su trajala od 1907. do 1909. godine. Istraživalo se uglavnom na Gradini gdje su u to vrijeme još bili vidljivi monumentalniji arhitektonski ulomci rimskoga grada. Oni su uz sitni materijal, ponajprije numizmatički i tegule s pečatima radionica Salonas i Pansiana upućivali na aktivnu namjenu gradinskog prostora inkorporiranog u tkivo antičkog grada tijekom 1. stoljeća. Sav istraženi materijal uz dva otkrivena epigrafska spomenika i poneke otkupe prenešeni su u Zadar. Luka Jelić navodi kako je dio murterske ostavštine svršio i u Šibenik i Mletke.

Sl. 6 Don Luka Jelić, prvi istraživač murterskih starina

Na prva moderna sustavna arheološka istraživanja se čekalo do 1966. godine. Njima je rukovodio akademik Duje Rendić Miočević na čelu Arheološkog instituta Sveučilišta u Zagrebu, uz sudjelovanje Zlatka Gunjače sa strane Muzeja grada Šibenika. Tijekom istraživanja koja su trajala idućih sedam godina, do 1973. istražena je velika površina liburnskog i rimskog Kolentuma – dio prapovijesnog naselja te šesnaest prostorija rimskoga grada uključujući i veliki kompleks objekta IV koji je svojim vanjskim perimetrom pratio liniju čvrsto građene kamene obale utvrđene podmorskim istraživanjima. Dio obale tj. priobalna arhitektura s lukobranom je utvrđena i kod objekta VIII blizu marine u Hramini. I objekti XIII i XV uz mjesno groblje donijeli su iznimne rezultate. Naime tu je istražena jedna od komunikacija – ulica popločena nepravilnim kamenim pločama sa stubama i kanalima za

drenažu tj. odvod oborinskih voda. Istraženo je više cisterni za vodu, podnica nastambi rađenih u različitim tehnikama, pronađene su zidne i stropne freske, itd. Rezultate istraživanja je u dva rada znanstveno obradila i objavila sudionica istraživanja Aleksandra Faber. *(sl. 7-13)*

Sl. 7 Arheološka istraživanja objekta IV, 1969.

Sl. 8 Arheološka istraživanja objekta IV 1968.

Sl. 9 Arheološka istraživanja objekta IV 1968.

Sl. 10 Arheološka istraživanja sjeveroistočno od groblja 1968.

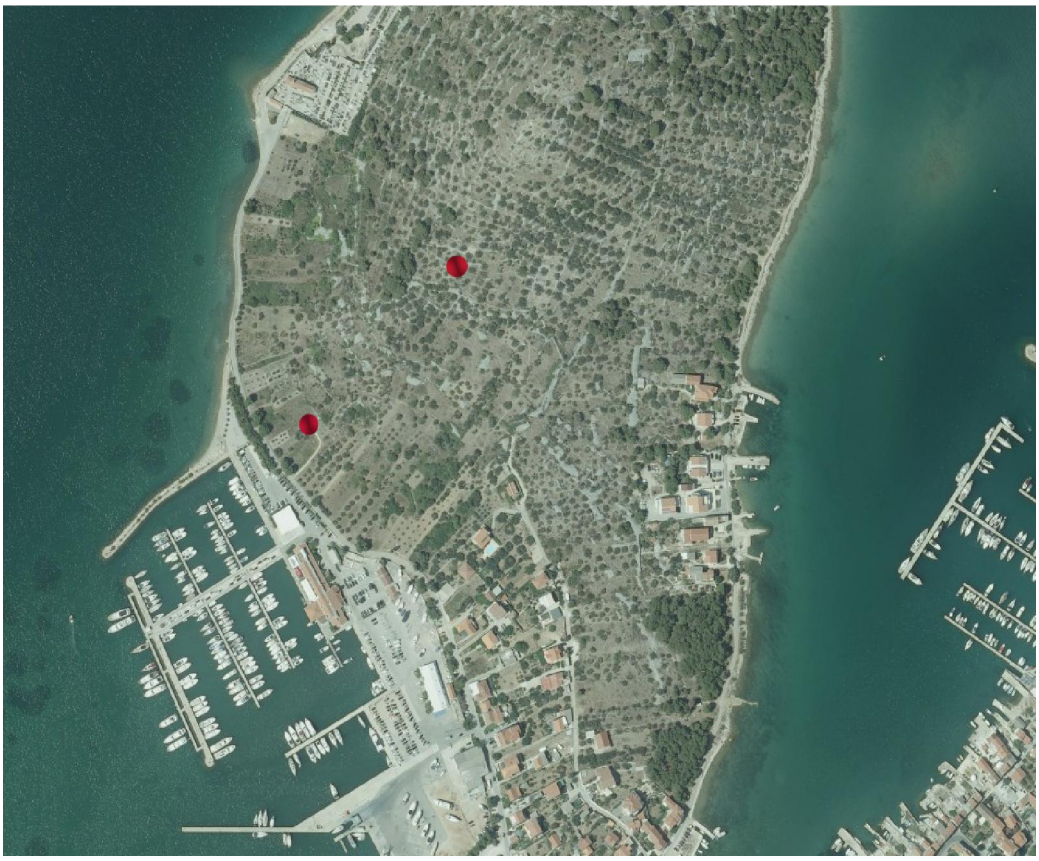
Sl. 11 Rimska cesta jugoistočno od groblja

Sl. 12 Arheološka istraživanja jugoistočno od groblja 1969.

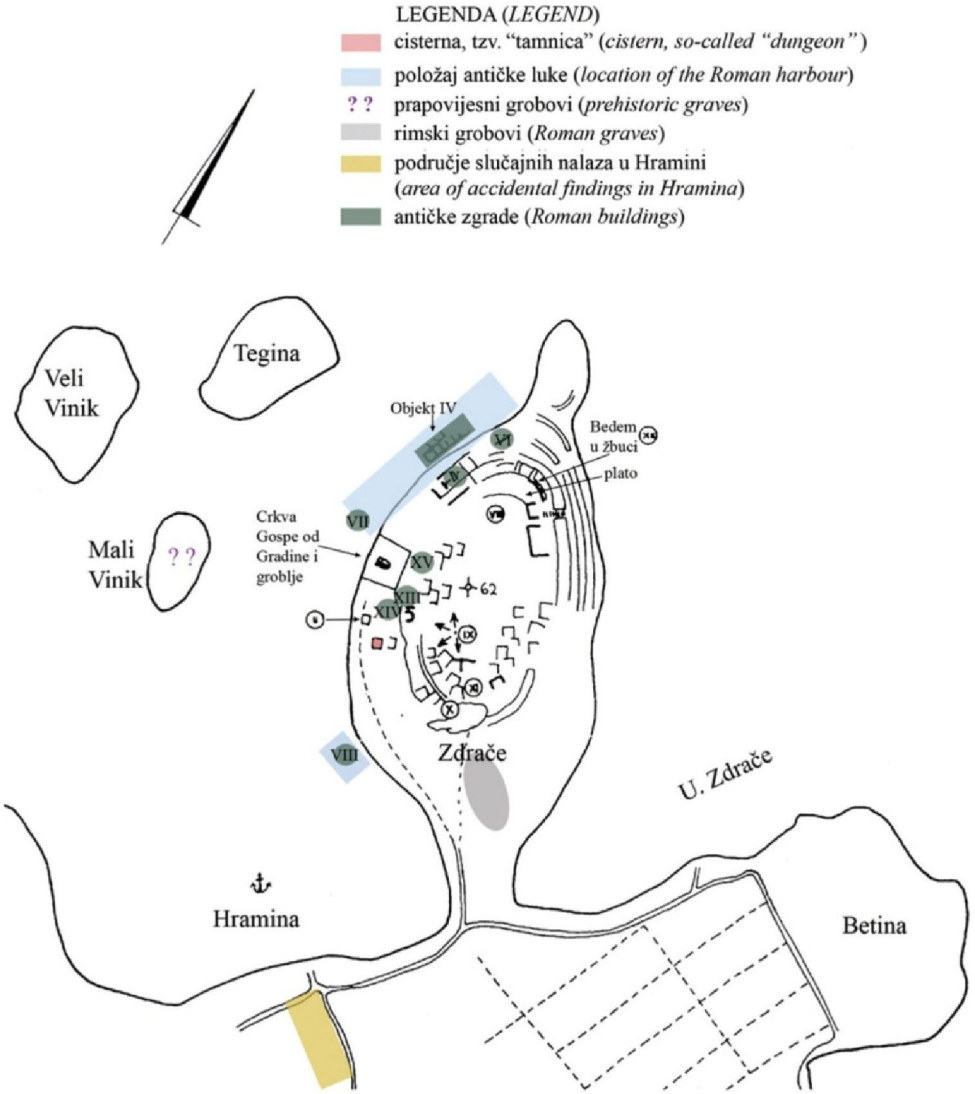

Sl. 13 Podnice rimskih termi

Sl. 14 Položaji otkrivenih ostataka urbane arhitekture u arheološkoj kampanji 1982. /83.

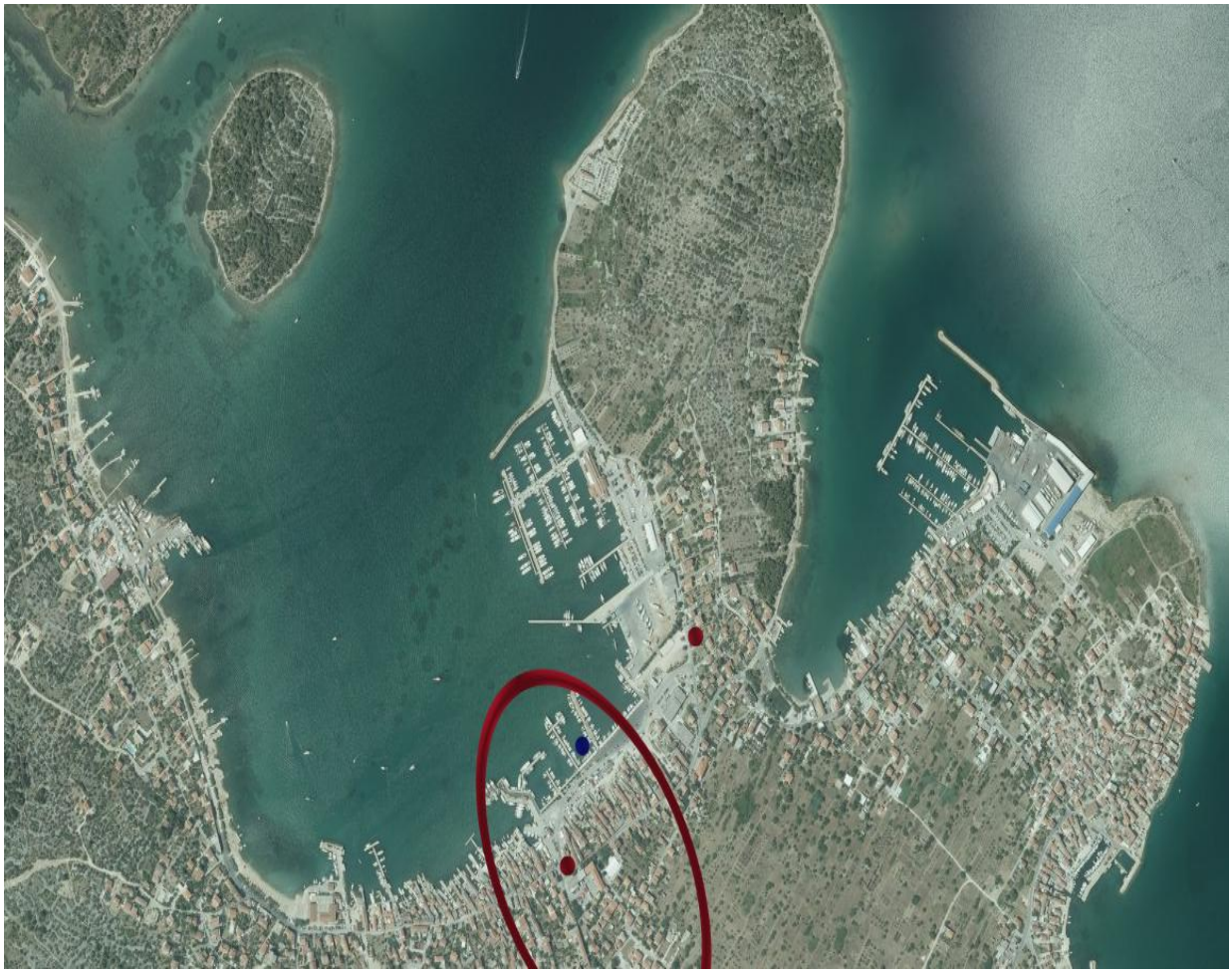
Nakon završetka ove kampanje više od desetljeća se nije ništa radilo da bi 1983. godine bila provedena zaštitna arheološka istraživanja uz marinu Hraminu. Naime radi sve većeg priliva turista planirana je gradnja smještajnih kapaciteta uz spomenutu marinu prije kojih su trebala biti obavljena arheološka istraživanja. Njima je rukovodio Ivan Pedišić u ime Muzeja grada Šibenika i tom prilikom otkrio: „ostatke zidova većih stambenih objekata koji se također mogu svrstati u kategoriju ladanjskih vila“.

Sl. 15 Karta Kolenta s označenim položajima istražene arhitekture i nekropole

On 2001. godine kao kustos antičke zbirke MGŠ-a rukovodi i zaštitnim arheološkim istraživanjima koja su trebala prethoditi izgradnji mrtvačnice za obližnje groblje. Ova zaštitna istraživanja su slijedom velikog broja nalaza prerasla u dvomjesečnu kampanju tijekom koje su na više mjesta uz marinu Hramina otkriveni ostaci rimskodobne profane i sepulkralne arhitekture. Pronađeno je više prostorija koje su pripadale urbanim vilama, dijelovi termalnog

kompleksa, ali i jedna grobna komora sa spaljenim ostacima pokojnika u keramičkim i kamenim urnama te ulomak epigrafskog kamenog spomenika. Evidentirana je podnica od kamenih kockica napravljena u tehnici mozaika na mjestu jedne manje cisterne koja je prislonjena na onu u narodu zvanoj Tamnica. Još jedna podnica rađena u tehnici mozaika s bijelo crnim kamenim kockicama posloženim u geometrijski motiv utvrđena je neposredno uz lokalni put idući od Tamnice prema groblju. Istraženi pokretni materijal – ostaci tegula, imbreksa, jedan epigrafski spomenik, keramičkih posuda i drugih izrađevina datiraju ova zdanja u 1. – 2. stoljeće *(sl. 16-19).* Svi artefakti pronađeni tijekom ove tromjesečne kampanje ostavljeni su na pohranu i čuvanje općini Murter Kornati.

Sl. 15a Položaji pronađenih rimskodobnih grobova

Sl. 16 Ostaci rimske cisterne

Sl. 17 Odvodni kanal

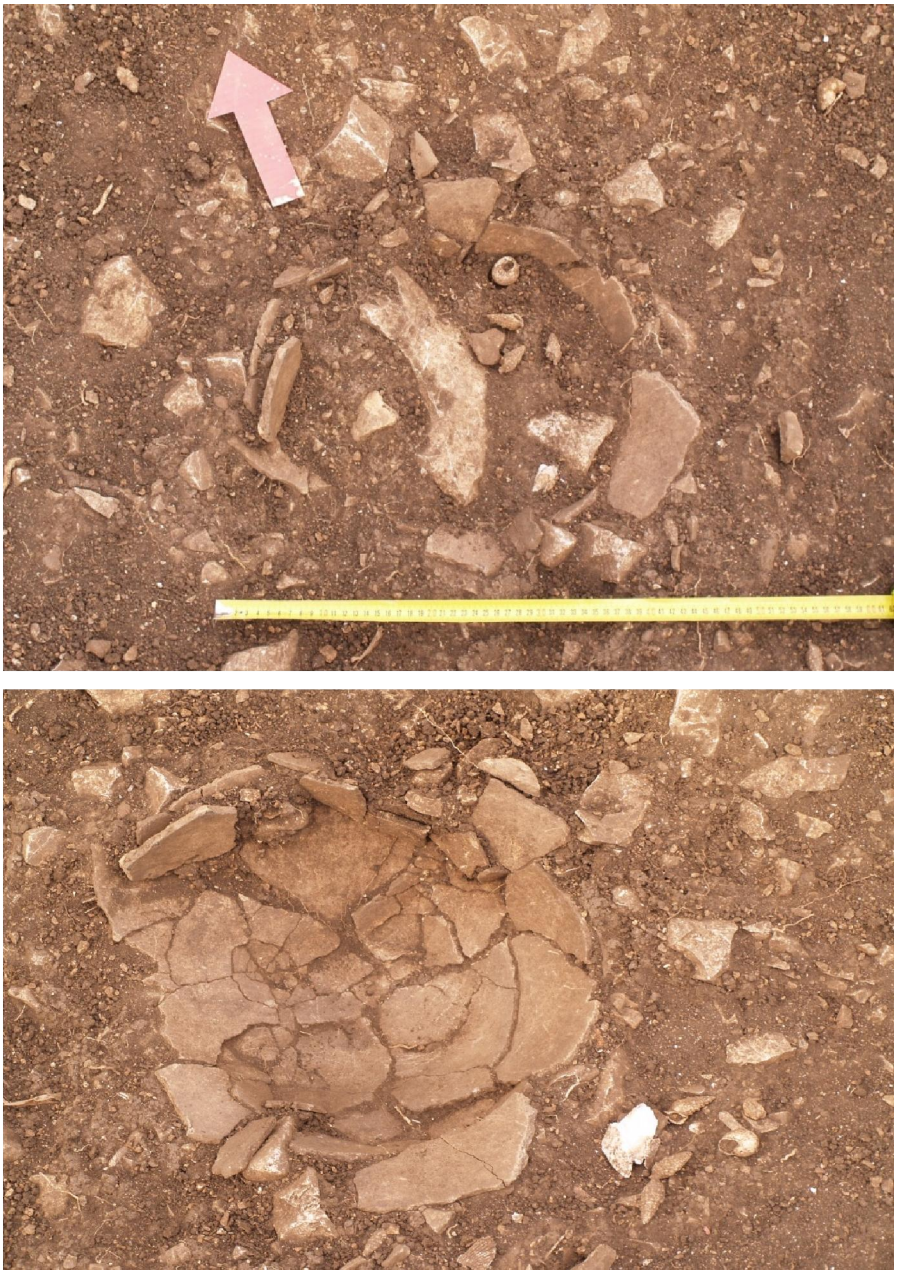

Sl. 18 Ostaci rimskodobne arhitekture

Sl. 19 Kupaonica sa stubom za ulaženje

Idućih sedam godina istraživanja su obustavljena da bi 2008. godine Muzej grada Šibenika na čelu s Tonijem Brajkovićem pokrenuo još jedno kratkotrajno zaštitno istraživanje s južne strane brda „Gradina“, na otprilike prvoj trećini od podnožja prema vrhu, okrenuto prema uvali Zdrače. U otvorenim sondama pronađena je veća količina erozivnim nanosima ispremješanog prapovijesnog i rimskog materijala te jedna većim dijelom sačuvana keramička posuda unutar koje se nalazilo dosta školjaka i ostataka sedefa, a pored nje manja nakupina životinjskih kostiju *(sl. 20-21).*

Sl. 20-21 Ostaci keramičke posude in situ na murterskoj gradini

Zahvaljujući suradnji Muzeja grada Šibenika, Udruge Argonauta i Općine Murter-Kornati, od 2010. godine do danas su nastavljena arheološka istraživanja na prostoru objekta IV u blizini mjesnog groblja, koja je istraživana šezdesetih godina 20. stoljeća *(sl. 22-23).* Veći dio tada istraženog arhitektonskog sklopa je potom i konzerviran. No, pola stoljeća kasnije, ukazala se potreba za sanacijom konzerviranih ostataka, a samim tim i za nastavkom arheoloških istraživanja. Istraživanja koja je predvodio Željko Krnčević bila su usmjerena na dio vile koji se nalazi u moru te dio koji se nastavlja prema vrhu Gradine, tj. bedemu. Utvrđeno je postojanje još jedne cisterne dimenzija 10x8 m. Vjerojatno je riječ o objektu koji je izvorno sagrađen u antici, a koji je doživio niz preinaka, kako u kasnoj antici, tako i u srednjem vijeku. Uzimajući u obzir činjenicu da je ova građevina bila dio većeg lučkog postrojenja, pretpostavljamo da je mogla služiti za opskrbu brodova koji su u *Colentum* dolazili iz cijelog Mediterana. U prilog tome nam govori i pronalazak antičkog pristaništa te gabariti ove vile čiji se zidovi u moru protežu u dužini od oko 80 m.

Sl. 22, Arheološki radovi unutar prostorije I

U okviru istraživačkih i sanacijsko-konzervatorskih radova, pokrenut je i Međunarodni arheološki kamp koji vode Bruna Kuntić, Irena Radić Rossi, Željko Krnčević i Luka Ježina u suradnji Sveučilišta u Zagrebu i Zadru, Muzeja grada Šibenika i Udruge Argonauta pod pokroviteljstvom Općine Murter-Kornati. Uz ostale stručno-znanstvene aktivnosti, provode se i podmorska arheološka istraživanja kojima su definirani ostaci vjerojatnog antičkog pristaništa.

Sl. 23, Arheološki radovi unutar prostorije A

Uz ostali materijal pronađeno je grlo amfore sa žigom, ulomci fine antičke keramike, nekoliko pršljenova za mreže ili tkalački stan, poklopci amfora i balastno kamenje iz rimskog doba, dok je tijekom prijašnjih istraživanja murtersko podmorje otkrilo i iz 6 st. prije Krista dvije velike keramičke posude za skladištenje namirnica, prije svega pšenice – pitos i doliju *(sl.A7)*. Ove izuzetno funkcionalne i nužne posude za svako poljoprivredno gospodarstvo kakvih je na Murteru bilo dosta pronađene su i u objektima uz sadašnje groblje zajedno s rimskim ručnim rotacijskim žrvnjevima*(sl.A2)*. Istovjetni žrvnjevi ove vrste rađeni od istog vulkanskog kamena nađeni su na Bribirskoj glavici, Velikoj Mrdakovici i Danilu, te predstavljaju import iz Orvieta ili Santorinija. Mozaički podovi, zidne freske te ulomci arhitekture, podjednako nalaženi na cijelom priobalnom istraženom području Kolenta odaju sliku raskošnih rezidencijalnih i iznimno kvalitetnih gospodarskih postrojenja. Većina istraženog i registriranog murterskog materijala nažalost nema evidentirano točno mjesto nalaza. Numizmatički materijal s istraživanja Gradine početkom 20. stoljeća potječe iz 1. stoljeća (kovanice careva Nerona i Vespazijana) isto kao i tegule s pečatima *Pansiana* i *Solonas* koje i inače prednjače u postotku ranocarskih radionica. I epigrafski spomenici poput onih Zavorovićevih i Jelićevih s imenima *Caius Volumnius*, *Iulius C. F. Longin* i *Valenti* nisu točno ubicirani. Nešto bolja situacija je s trima lapidima otkrivenim tijekom druge polovine 20. st. kod kojih se kao mjesto nalaza navode mjesto Murter i Pačipolje, a imena *[.]iliar+s (sl.A11)* i *Iulius Proculo (sl.A9)*još jednom potvrđuju kulminaciju urbanog života tijekom prva dva stoljeća nove ere. Incineracijski grobovi pronađeni na spoju poluotoka gradine s ostatkom Murtera također su nađeni slučajno. Bogati grobni prilozi smješteni u keramičkim ili staklenim urnama poput keramičkih lucerni i posuda te finog farmaceutskog pribora *(sl.A6)* ukazuju na posve romaniziranu strukturu stanovništva s bogatim društvenim slojem, koje je tijekom prvih stoljeća nove ere živjelo istovjetno drugim urbaniziranim centrima Carstva. Osim na predmetima svakodnevne upotrebe ukus naručioca se zorno ogleda i na zidnim freskama prostorija XIII i XV. Osim motiva ribolova tu je i sjedeći ženski lik koji nalazi srodnost s prikazom scene štovanja Dioniza iz Herkulanuma iz 1. pol. 1. st. Mitološke motive nalazimo i na nekoliko murterskih uljnih svijetiljki *(sl. A1, A3, A5)* i keramičkih posuda *(sl.A8).* Vremenu 2. – 3. stoljeća pripada keramička plitica *(sl.A4)* s reljefnim prikazom Zeusa (u liku orla) i Ganimeda koja najbližu analogiju ima s jednim zatonskim primjerom (Zaton kod Zadra). Na dvijema lucernama prikazane su jedna scena iz ciklusa Odiseje tj. upravo trenutak prije kiklopskog objeda u kojoj je unesrećeni lik, Odisejev sudrug, postao hrana ovog strašnog čudovišta, te lik božice Dijane odjevene u kratki hiton koja je predstavljena u trenutku kad je već odapela strelicu *(sl.A5).*

Sl. A1, Keramička lucerna

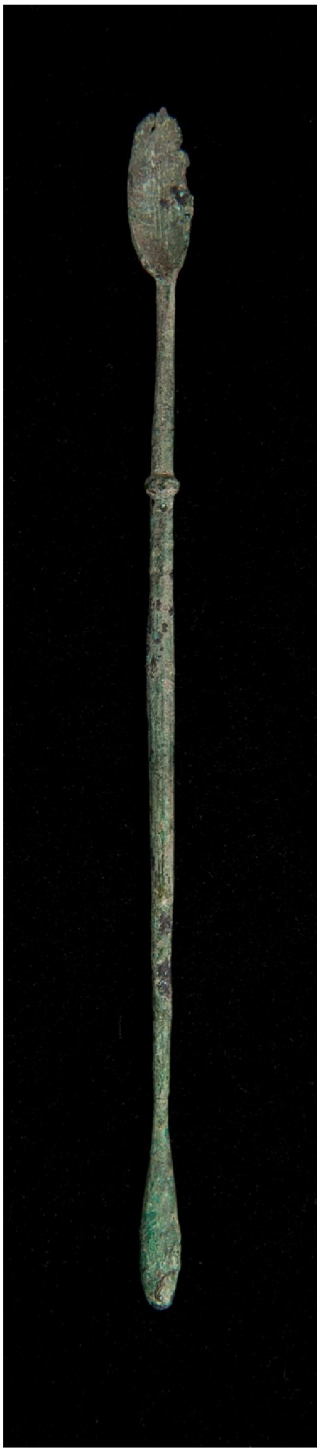
Sl. A2, Kameni ručni rotacijski žrvanj i tegule

Sl. A3, Keramička lucerna

Sl. A4, Dno keramičke posude s prikazom Zeusa i Ganimeda

A6, Brončana farmaceutska spatula

Sl. A5, Keramička lucerna s prikazom Dijane lovkinje

Sl. A7, Keramički pitos i dolija

Sl. A8, Keramička šalica

Sl. A9, Kameni nadgrobni spomenik

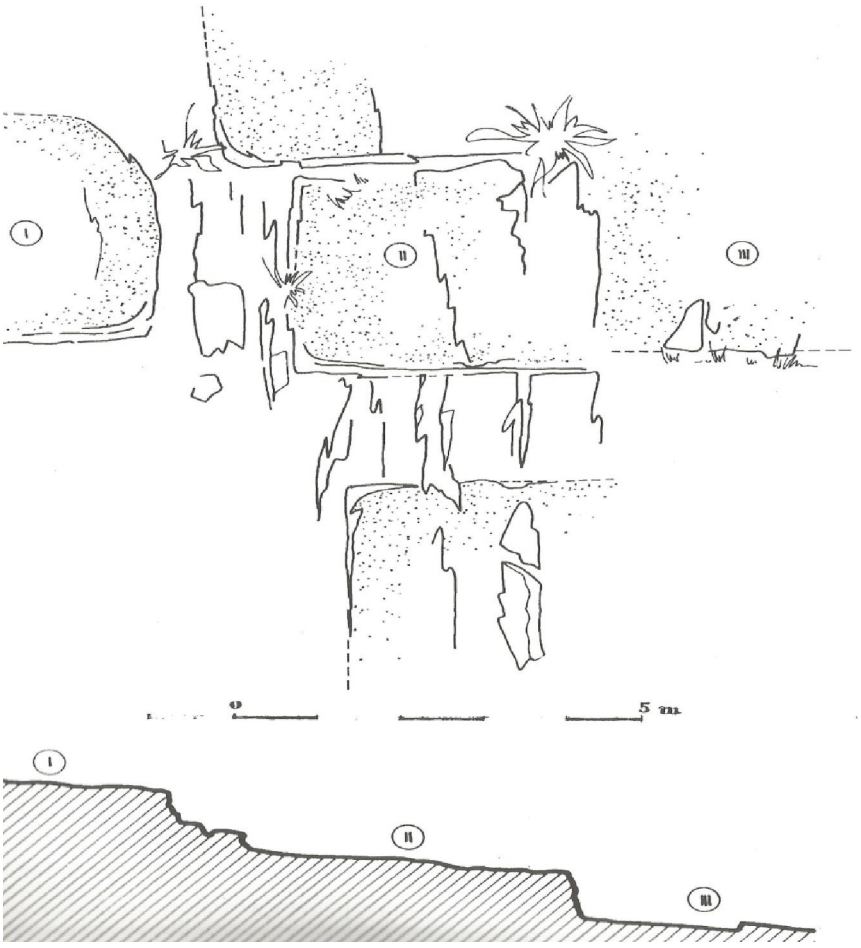
Sl. A10, Ulomci kamene arhitekture

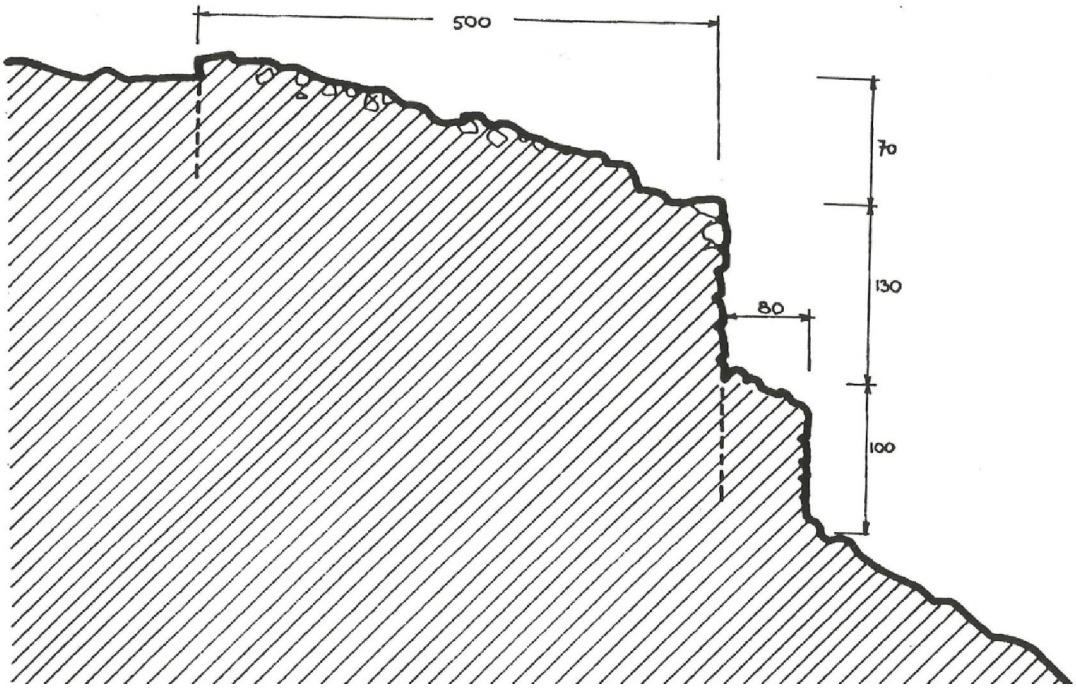
Sl. A11, Ulomak kamenog nadgrobnog spomenika

C) KOLENTUM – POVIJESNI URBANIZAM

S obzirom na stanje istraženosti i materijal pronađen tijekom arheoloških istraživanja te istraženu protourbanu i urbanu arhitekturu na poluotoku Gradina i u neposrednoj blizini, možemo reći kako naselje Kolent svoje početke ima u kasnom brončanom dobu. U tom vremenu, kao i u kasnijim razdobljima prapovijesti, postupno se izgrađuje utvrđeno naselje na gornjoj trećini brda Gradine. Ono prati izohipsu –kota 46 metara i ograđeno je suhozidnim bedemom širine do 5 metara. Na vrhu i zapadnim obroncima koji su okrenuti prema moru utvrđena je urbana arhitektura – mali, na priklesanoj stijeni podignuti objekti, tj. prostorije koji prate konfiguraciju terena, suhozidom podgrađene terase, razne substrukcije itd. (*sl. 24*.) Ovo gradinsko naselje se uklapa u širu sliku željeznodobnih gradinskih naselja u Liburniji, no njegov stupanj istraženosti nam onemogućava točniji uvid u urbanizam, namjene pojedinih prostora i objekata, kao ni u razvojne faze Kolenta od utvrđenog opida do urbanog centra. Međutim pronađeni pokretni materijal nam svjedoči o intezivnoj trgovini s grčkim kolonijama na Jadranu i aktivnim pomorskim vezama s tadašnjim zajednicama na Jadranu.

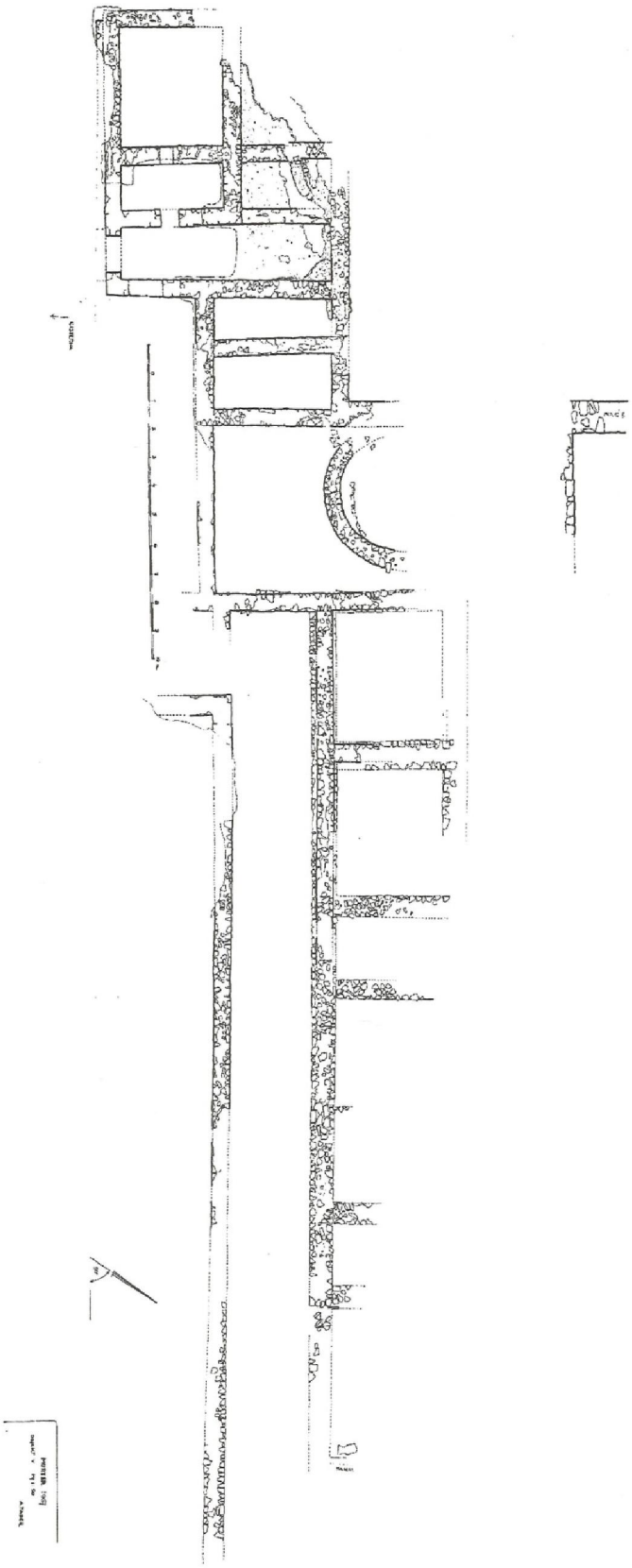

Sl. 24, Prapovijesni objekti na murterskoj Gradini

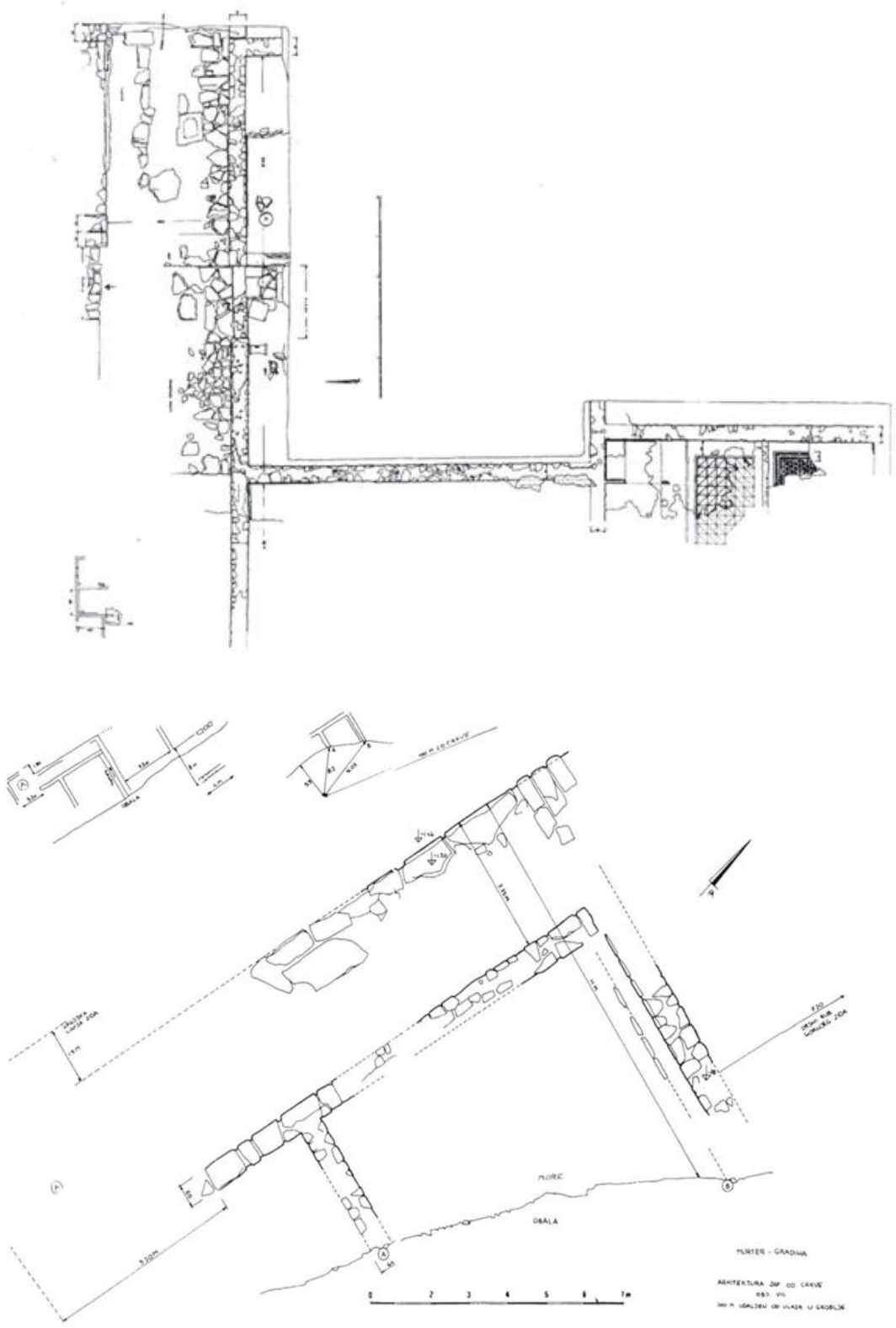

Sl. 25, Presjek prapovijesnih bedema na Gradini

Uspostavom provincije Ilirik, potom i provincije Dalmacije i *Colentum* doživljava procvat u vremenu *pax Ramanae* što se očituje ponajprije u urbanoj arhitekturi. Gradinsko naselje se širi prema zapadu zasigurno, a vjerojatno i na istočnu stranu, prema uvali Zdrače. Prapovijesni bedemi *(sl. 25.)* se još neko vrijeme popravljaju (upotreba žbuke), a novi dijelovi uz more dobivaju gospodarsku namjenu – gradi se luka s grudobranima, a pojedini objekti uz stambeni dobivaju i anekse gospodarske namjene (vjerojatno vivarije ili prostorije/pogone namijenjene maritimnim djelatnostima). Stambeni priobalni sklop izuzetno je elitistički – urbane vile s cisternama za vodu, sustavom podnog grijanja, termama i prostorima druge namjene s podnicama izrađenim u tehnici mozaika (geometrijski motivi), dok su prostori za stanovanje ukrašeni freskama narativnog i alegorijskog karaktera u skladu s modnim trendovima u ostatku Rimskoga carstva. *(sl. 26-29).*Pojedini objekti su rađeni na kat, možda povezani kamenim arkadama. Taj morski pojas Kolenta se ulicama popločanim nepravilnim kamenim pločama povezuje sa starim naseljem i s njim koegzistira sve do početka 2. stoljeća kad dolazi do neke nepogode i rušenja dijela grada. Gradinsko naselje tad prestaje postojati i obnavlja se tek u kasnoj antici i srednjem vijeku.

Sl. 26, Tlocrt obalnog dijela objekta IV, 1973.

Sl. 27, Tlocrti objekata VIII i XIII

Sl. 28, Mozaici rimskih termi prilikom istraživanja 1968. i nakon konzervatorskog zahvata 2013.

Sl. 29, Prostorija I tijekom arheoloških istraživanja 1970. i 2013.

Unutar velikog maritimnog arhitektonskog kompleksa, u starijoj literaturi krivo nazivanog maritimnom vilom (objekt IV), možemo izdvojiti nekoliko građevinskih faza s nizom dogradnji i pregradnji, posebno u jugozapadnom dijelu (Sl. 30).

Sl. 30

Prvoj fazi gradnje pripadaju zidovi 9, 9a, 13a, 17, 22, 23, 25, 26, 31 i 35 koji su nađeni u najdonjem građevinskom sloju kompleksa, te ponekad preslojeni kasnijim dogradnjama kao npr. kod zida 11. Građeni su u slogu *opus incertum* uz korištenje isključivo kamena povezanog žbukom i pripadaju prostorijama zasad nepoznate namjene. U ovoj fazi gradnje nalazimo i jedinu organsku vezu priobalnog i zaobalnog dijela Kolenta. To je zid 22, koji se, sačuvan u temeljnoj stopi povezuje sa zidom 23 (terenski numeriranim drugim brojem jer je istražen u prethodnoj arheološkoj kampanji). U vremenu gradnje ovog dijela arhitekture stvaraju se komunikacije smjera sjeverozapad – jugoistok. Jedna takva komunikacija je utvrđena uz zid 30, sa izgrađenim stepeništem unutar prostora „s“. Druga se vjerojatno pružala uz zidove 23 i 35, no kasnije je bila negirana. Idućoj, drugoj fazi pripadaju zidovi 10, 13, 15, i 16 s blagim odmakom u osi pružanja. U tom vremenu je napravljen otvor – prolaz sa jugoistočne strane prostorije D a koji je kasnije negiran. Ovdje, u originalnim dijelovima zidova, primjećujemo i promjene u korištenju građevnog materijala, tj. uz kamen i upotrebu cigle kao konstruktivnog elementa. Trećoj fazi možemo pripisati najveći dio ovog

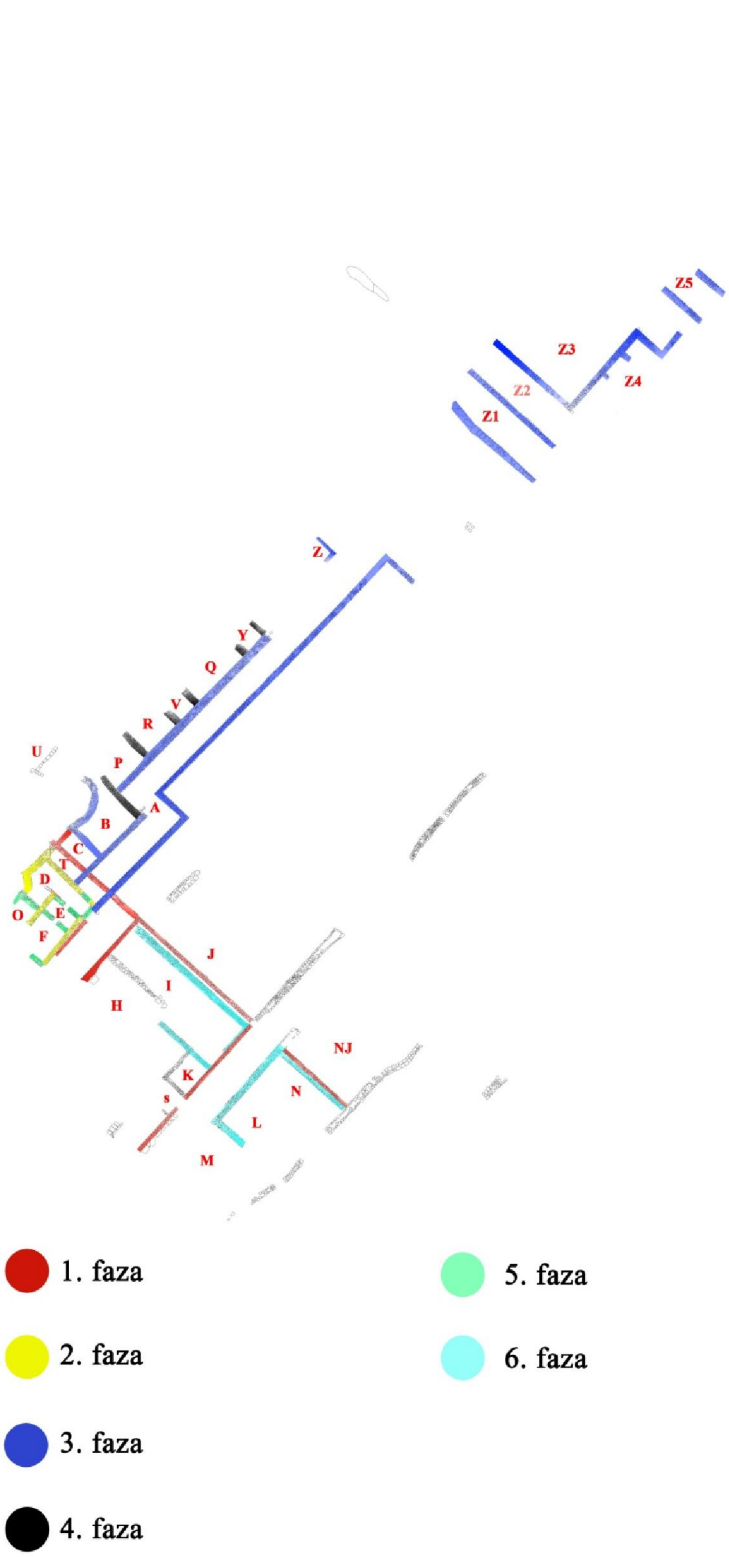
arhitektonskog kompleksa. Grade se međusobno paralelni zidovi koji zatvaraju prostoriju /prolaz A. Tijekom ovog perioda zatvaraju se prostorije C i T sa zidovima 5, 5a

Sl. 31

i 7, a grade se i prostorije Z1-Z5 koje su moguće služile kao dio operativne obale i brodskog privezišta, te za prihvat robe. Tome u prilog nam ukazuje i balastno kamenje istraženo u podmorju oko drvene konstrukcije obalnog mola koji se nalazi nešto dalje od ovog arhitektonskog sklopa. Buduća podmorska istraživanja pružit će nam podrobnije podatke za točnu interpretaciju ovog dijela Kolenta. U četvrtoj fazi gradi se više zidova koji se pod kutom od 90° povezuju sa zidom 2, te tvore niz prostorija manjih dimenzija, okrenutih prema pučini (P, R, V, Q, Y). Ove prostorije imale su zasigurno gospodarsku ulogu, a služile su za skladištenje, deponiranje ili zadržavanje proizvoda ili sirovine (Sl. 31). U petoj, fazi, dolazi do pregradnji te se na taj način stvaraju prostorije O, E i F, zatvaraju se otvori / prolazi na jugoistočnoj strani zida 10 te prolaz koji je vodio iz prostorije D u prostor G. Grade se zidovi 11, 12 i 14 u prostorijama E i F, a koje možemo vjerojatno okarakterizirati kao kanale za protok vode i dovesti ih u vezu ili s termama ili kompleksom vivarija (Sl. 32). Tehnika gradnje je *opus incertum*, a osim kamena korištene su i cigle u podestnom dijelu podignutih zidova. U šestoj, posljednjoj fazi se uz pojedine zidove grade drugi ili se proširuju i oblažu žbukom i hidrostatičnom podnicom te pretvaraju u velike vodospreme po svoj prilici namijenjene potrebama obalnog gospodarsko lučnog kompleksa (Sl. 33). Takve vodospreme

su utvrđene unutar prostorija I, N L, dok prostor između zidova 23, 24 možemo okarakterizirati drenažnim

kanalom. Daljnja istraživanja će dati podrobnije odgovore o namjeni ostalih do sad tek djelomično istraženih dijelova arhitekture, kao i bolji uvid o etapama njihove gradnje.

Sl. 32

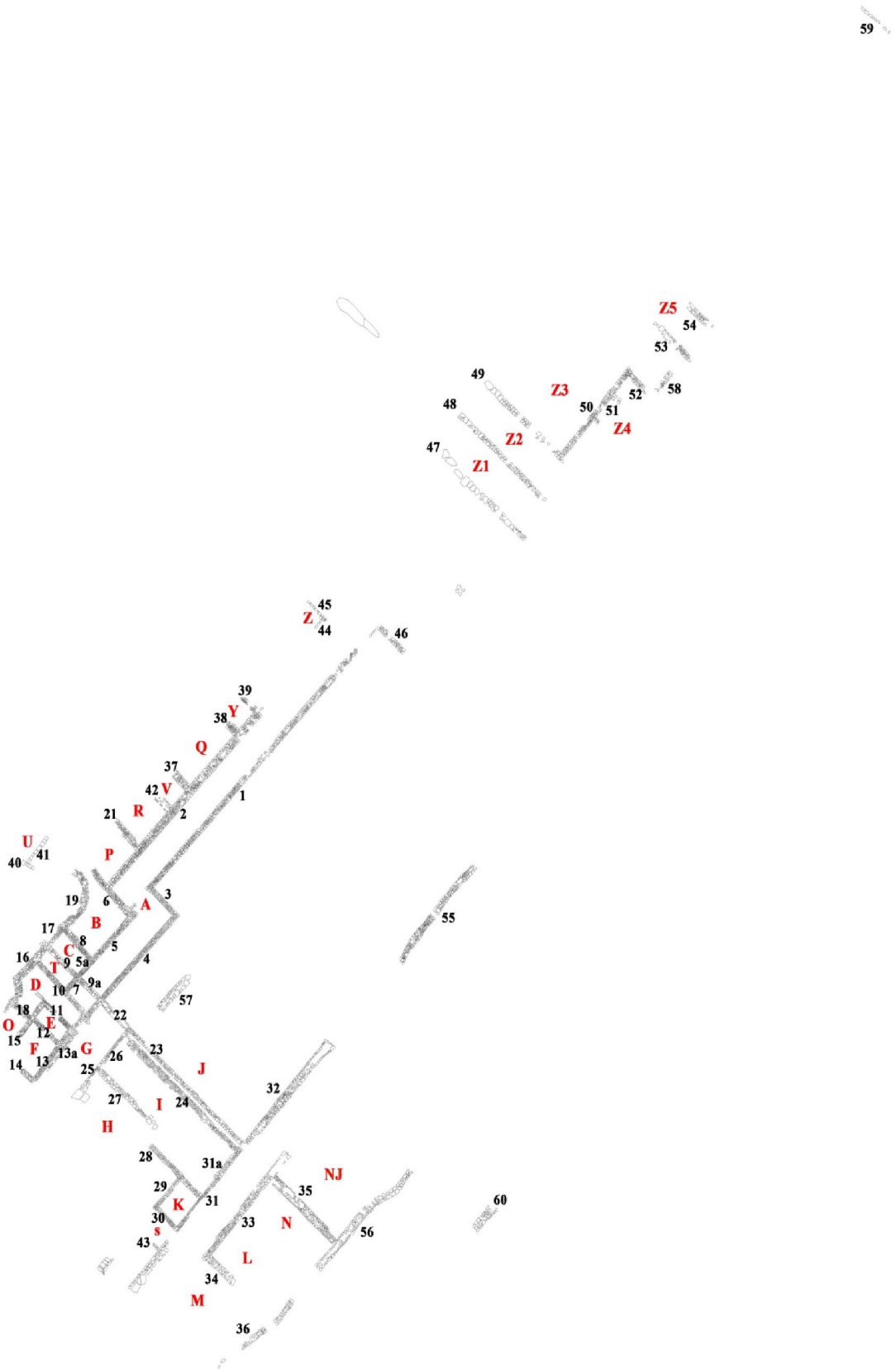

Sl. 33

D) SMJERNICE I CILJEVI

Tijekom sustavnih arheoloških istraživanja koja su trajala od 1966. do 1973. pod vodstvom akademika Duje Rendića Miočevića cilj je bio napraviti što veći obuhvat na nizu mikrolokacija kako bi se utvrdio, bar djelomično, raster pružanja prapovijesnog i antičkog grada te utvrdila njegova urbana arhitektura i namjena. Od svih istraženih prostorija i objekata jedan se izdvojio svojom veličinom, položajem i kompleksnošću. S obzirom da je izgrađen uz samu liniju obale, a danas zahvaljujući podignutoj razini mora za oko dva metra i dobrim dijelom u samom moru, okarakteriziran je i uvriježen u literaturi pod pogrešnim nazivom maritimne vile. I tijekom aktualnih sustavnih arheoloških istraživanja naglasak je stavljen upravo na taj objekt, kao i na arhitektonski sklop jugoistočno od njega s kojim je dijelom fizički povezan. Tijekom kampanja utvrđene su različite pregradnje i dogradnje te prenamjene pojedinih prostorija koje nisu do kraja stručno interpretirane i čekaju daljnje i potpunije rezultate istraživanja. Pojedini dijelovi arhitekture istraženi prije pola stoljeća svakako zahtijevaju sanacijske radove dok se novoistraženi zidovi promptno konzerviraju uz mogućnost djelomične rekonstrukcije. Krajnji cilj svih radova na arheološkom lokalitetu Kolentum je prije svega zaštita kulturne baštine od daljnjeg propadanja, te njena znanstvena interpretacija i valorizacija u smislu koristi šire društvene zajednice. Postavljanjem rasvijete, informativne table te izgradnjom pješačko – edukativnih staza i vidikovca sa sučeljem novih interaktivnih tehnologija cilj nam je sadašnje i buduće posjetitelje prije svega educirati, a zatim i zainteresirati za ostatke liburnsko – rimskog grada koje vide pred sobom. Upravo stoga potrebno je prije svega provesti daljnja arheološka istraživanja, uz gore navedene mjere zaštite, kako bi se na adekvatan način mogli osmisliti dodatni sadržaji koji će dovesti do „oživljavanja“ ovog lokaliteta u smislu brendiranja i bar djelomične financijske samodostatnosti te obogaćivanja kulturno – turističke ponude murterskog kraja i srednjojadranske obale.

Istražena arhitektura Kolenta s oznakama prostorija i zidova

E) MJERE ZAŠTITE S TEHNIČKIM OPISOM

Prostor A, zid 1

Na zidu 1 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid
- sanacija i zaštita podnice na istočnoj strani zida

Prostor A, zid 2

Na zidu 2 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije
- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid
- utvrđivanje obima sačuvanosti mozaičke podnice Prostora A i njena konzervacija

Prostor A, zid 3

Na zidu 3 planirana je izvedba radova rekonstrukcije ugaonog dijela zida i dorada kruništa kojim bi se naglasio slog gradnje i nedovršenost zida

Prostor A, zid 4

Na zidu 4 planirana je izvedba radova djelomične sanacije, tj. smanjivanja debljine fuga, naglašavanje zidnog sloga i izvršavanje manjih korekcija sukladno naputcima KO Šibenik

Prostor B, zid 5

Na zidu 5 planirano je dovršenje konzervacije i fugiranje temeljne stope

Prostor C, zid 5a

Nisu planirani nikakvi daljnji radovi na zidu 5a

Prostor B, zid 6

Na zidu 6 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije
- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor T, zid 7

Prostor A, zid 5b

Na zidu 7 i 5b planirani su radovi konzervacije i istaka kruništa, tj. u slučaju zida 5b ponovne konzervacije sukladno naputcima KO Šibenik

Prostor C, zid 8

Prostor C, zid 9

Na zid. 8 i 9 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa te sanacija i konzervacija podnice
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor D, zid 10

Na zidu 10 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije njegova sjeverozapadnog dijela (prema moru)
- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor D, zid 11 (sjeveroisočna strana)

Prostor D, zid 11(jugozapadna strana)

Nisu planirani nikakvi radovi na zidu 11

Prostor E, zid 12

Na zidu 12 su planirani radovi dovršetka fugiranja poradi zaštite zidnog plašta

Prostorije E, F, zid 13

Na zidu 13 su planirani radovi djelomične rekonstrukcije (2 reda) ugaonog dijela

Prostor F, zid 14

Na zidu 14 planirana je izvedba radova ponovne konzervacije i djelomične rekonstrukcije
- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor F, zid 15

Na zidu 15 planirana su dodatna arh. istraživanja u smjeru SZ, te izvedba radova po potrebi: sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije do nivelete mogućih otvora

Prostor D, zid 16

Na zidu 16 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije sukladno uvjetima plime i oseke, a po naputcima KO Šibenik

Prostor C, zid 17

Prostor O, zid 18

Na zidovima 17 i 18 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije sukladno uvjetima plime i oseke, a po naputcima KO Šibenik

Prostor G, zid 22

Na zidu 22 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije parternog dijela koji ne bi ometao slobodnu komunikaciju

- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase perternog dijela

Prostor G, zid 23

Na zidu 23 planirana je izvedba radova djelomične rekonstrukcije do dva reda cijelom dužinom zida, a na uglovima i više, sukladno naputcima KO Šibenik

- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor I, zid 24

Na zidu 24 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije jugoistočnog dijela zida (slika dolje) sukladno naputcima KO Šibenik

- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- moguća rekonstrukcija zidne mase ukoliko se za to ukaže potreba

Prostor G, zid 25

Prostor I, zid 26

Na zidu 25 (jugozapadni dio) i 26 planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid (zid 26) te jugozapadnog i sjeveroistočnog ugla (zid 26)

Prostor H, zid 27

Na zidu 27 planirana su arheološka istraživanja te izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid (zid 26) te jugozapadnog i sjeveroistočnog ugla

Prostor H, zid 28

Na zidu 28 planirana je izvedba radova ponovne konzervacije i djelomične rekonstrukcije
- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase na jugoistočnom dijelu zida do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor K, zid 29

Na zidu 29 planirana je izvedba radova ponovne konzervacije jugozapadnog ugla

Prostor K, zid 30

Na zidu 30 planirana je izvedba radova ponovne konzervacije sjeverozapadnog i jugoistočnog ugla

Prostor s

U prostoru „s“ planirana je izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije
- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje
- rekonstrukcija zidne mase povezujući uništenu konstrukciju stubišta na mjestima gdje za to postoje elementi potrebni za rekonstrukciju

Prostor K, I, zid 31

Ne planiraju se novi radovi na zidu 31

Prostor I, zid 31a (pogled s boka)

Prostor I, zid 31a (pogled odozgo)

Na zidu 31a planirana je izvedba radova sanacije, te djelom ponovne konzervacije reinterpretirajući staru koja je obavljena prije više od pola stoljeća

- raziđavanje i ponovno zidanje na pojedinim mjestima sukladno slogu gradnje, a poštivajući pojedine faze gradnje koje su očite na primjeru ovoga zida

Prostor J, zid 32

Uokolo zida 32 planirano je obavljanje arheoloških istraživanja te izvedba radova ponovne konzervacije i po potrebi (u uglovima) djelomične rekonstrukcije
- raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa.
Recentni suhozid (ograda) prati liniju pružanja antičkog zida. Potrebno je raziđavanje suhozidne gradnje do nivoa originalnog zida i arh. istraživanje prije početka radova konzervacije

Prostor M, zid 33

Na zidu 33 planirana je izvedba radova ponovne konzervacije poštujući različite slogove gradnje, te sanacije od prije konzerviranih dijelova zida

- raziđavanje, čišćenje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa

Prostor L, zid 34

Na zidu 34 planirana je izvedba radova sanacije i konzervacije te djelomične rekonstrukcije
- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor N, zid 35

Na zidu 35 planira se planirana je izvedba radova sanacije i konzervacije te djelomične rekonstrukcije

- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase sjeverozapadnog dijela zida (jedan do dva reda) do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor M, zid 36

Uokolo zida 36 planirana su arheološka istraživanja te izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- skidanje suhozida koji prati liniju antičkog zida, čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase gdje se za to ukaže potreba do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostori B, P, R, zidovi 6, 21, 42

Prostor V, zidovi 42, 47

Prostori Y, zidovi 38, 39

Prostori Q, zidovi 37, 38

Unutar prostorija P, R, V, Q i Y te uokolo i duž zidova 20, 21, 37, 38, 39, 42 trebalo bi izvršiti arheološka istraživanja (uključujući i podmorska) te utvrditi puni raster arhitekture i vrstu podnice. Nakon toga bi se započelo sa sanacijskim, konzervatorskim, kao i radovima djelomične rekonstrukcije

- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase gdje se za to ukaže potreba do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

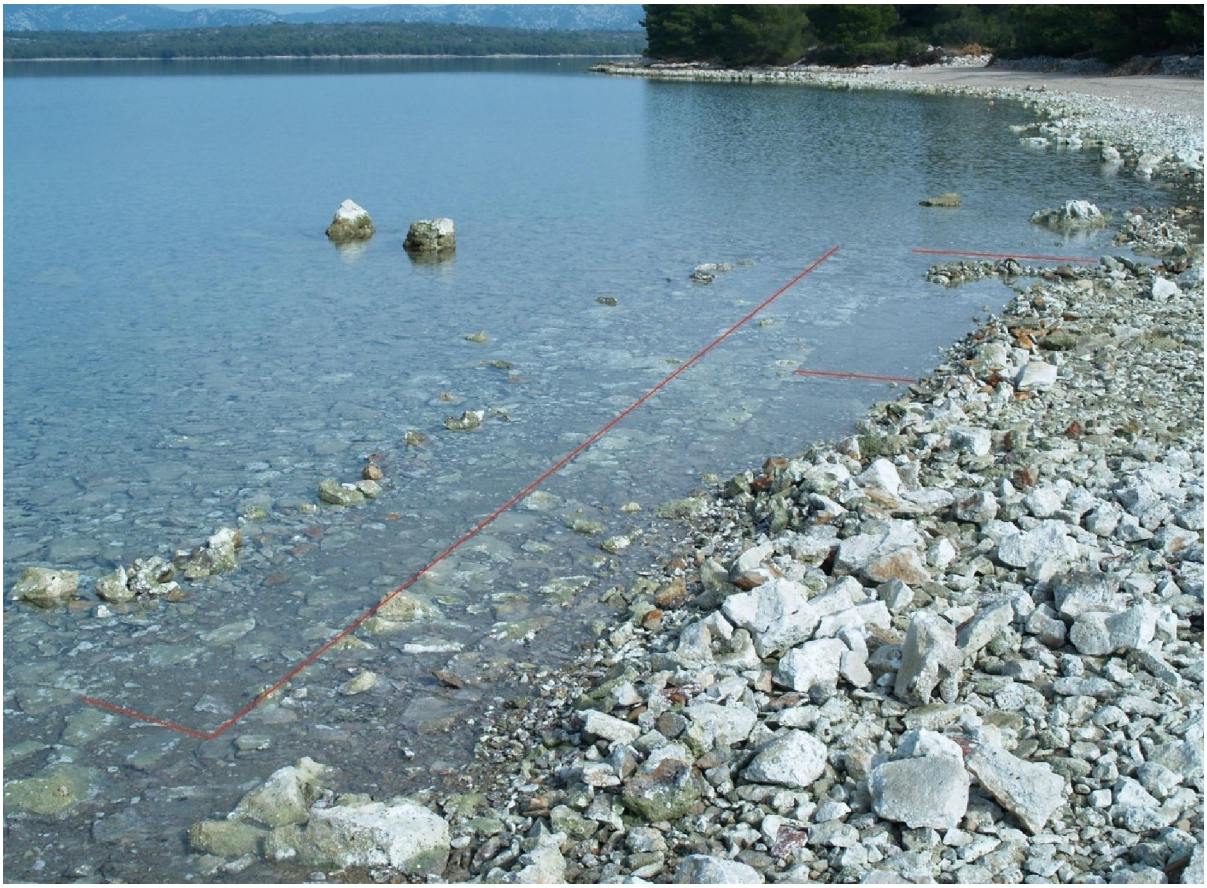
Budući da je ovaj kompleks prostorija uglavnom pod morem svi radovi bi se obavljali uz posebne naputke K.O. Šibenik koristeći posebni, za to predviđen, vezivni materijal.

Zid 46 i u pozadini naznačen prostor Z, zidovi 44, 45

Prostori Z1, Z2, zidovi 47, 48, 49

Prostori Z3, Z4, zidovi 50, 51, 52

Prostor Z5, zidovi 53, 54 u odnosu na Prostor Z4 s lijeve strane

Unutar prostorija Z1 – Z5, te uokolo i duž zidova 47 – 54 trebalo bi izvršiti podmorska arheološka istraživanja, ali i ona na kopnu (zid 52 prelazi preko obalnog puta) te utvrditi puni raster arhitekture i vrste podnica. Nakon toga bi se započelo sa sanacijskim, konzervatorskim, kao i radovima djelomične rekonstrukcije

- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase gdje se za to ukaže potreba do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Budući da je ovaj kompleks prostorija uglavnom pod morem svi radovi bi se obavljali uz posebne naputke K.O. Šibenik koristeći posebni, za to predviđen, vezivni materijal.

Zidovi 40, 41 koji sačinjavaju Prostoriju U nisu u zoni plime i oseke te će biti potrebna podmorska arheološka istraživanja nakon kojih će se pristupiti dokumentaciji, sanaciji i konzervaciji istražene arhitekture. Isti je slučaj sa zidom 59 od kojeg se tek djelomično naziru konture, tj. naznake pravca pružanja.

Prostor B, zid 19 - apsida

Unutar prostorija B, te uokolo i duž zida 19 trebalo bi izvršiti arheološka istraživanja na kopnu i u podmorju te utvrditi puni raster arhitekture i vrstu i obim podnice koja je utvrđena na sjevernom dijelu prostorije koji graniči s Prostorom P. Nakon toga bi se započelo sa sanacijskim, konzervatorskim, kao i radovima djelomične rekonstrukcije

- čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase gdje se za to ukaže potreba do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Zid 57

Uokolo zida 57 planirana su arheološka istraživanja te izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- skidanje suhozida i nasipa koji prati liniju antičkog zida, čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase gdje se za to ukaže potreba do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

Prostor NJ, zid 56

Prostor NJ, zid 56 i zid 60

Uokolo zidova 55, 56 i 60 planirana su arheološka istraživanja te izvedba radova sanacije, konzervacije i djelomične rekonstrukcije

- skidanje suhozida koji prati liniju antičkih zidova, čišćenje od nevezanog materijala, provjera statike, raziđavanje i ponovno zidanje sukladno slogu gradnje, fugiranje mase zida i kruništa
- rekonstrukcija zidne mase gdje se za to ukaže potreba do nivelete mogućih otvora i samo u količini koja statički stabilizira zid

REFERENTNA LITERATURA

S. Čače & A. Kurilić, Toponimija otoka Murtera, 2010

M. Jurišić, Antički brodolom kod hridi Čavlin, *Obavijesti HAD-a* , 2., XXXVI/2004., Zagreb, 2004, 95-

A. Kurilić, Rimskodobni natpisi otoka Murtera, *Murterski godišnjak (Radovi sa znanstvenog skupa „Murter i njegova župa u prošlosti“)*, 2, 107-127.

A. Kurilić, Otok Murter od prapovijesti do kraja antičkog doba,

A. Faber, Murter – antičko naselje, *Arheološki pregled*, 12, Beograd, 1970
Rimsko naselje u Murteru, *Izdanja HAD-a*, 19, Zagreb, 1998, 97-122.

M. Suić, Zadarski otoci u antici, *Zadarsko otočje*, zbornik, Zadar, 1974, 47-70.

D. Zavorović, Epigrafe trovata sull'isola Morter, *BASD* 9, Split, 1886, 149.

S. Čače, 1988, Colentum insula: (Plinije, Nat. hist. 3, 140), *Diadora* 10, Zadar, 1988, 72.

Z. Brusić, Arheološki spomenici otoka Murtera i Kornatskog otočja, *Murterski godišnjak (Radovi sa znanstvenog skupa „Murter i njegova župa u prošlosti“)*, 2, 2005, 91-100.

I. Pedišić, Murter – najnovija arheološka istraživanja, *Obavijesti*, XXXIV, br. 1, Zagreb, 2002, 58-63.

I. Radić Rossi & T. Fabijanić, Arheološka baština Kornata, 67-98.

D. Vrsalović, Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana. Zagreb
1979.